

Uluslararası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan Ve İnsan Hakları İhlalleri

Gülnihal Altın Öztürk¹

Özet: *Günümüzde Asya, Orta Doğu, Balkanlar gibi dünyanın birçok bölgesinde etnik, dini, ekonomik, politik v.b. çıkarılara dayalı çatışmalar yaşanmaktadır. Uluslararası boyuttaki bu çatışmalarda genellikle güç dengesi olmayıp, sonuç “kazanan ve kaybeden” taraflar olarak karşımıza çıkar. Çatışma bölgelerinde siviller en fazla zararı görür ve insan hakları ihlaline maruz kalırlar. Savaşı önleme, çatışmalara çözüm arama, suçluların cezalandırılması v.b. girişimler çeşitli örgütler, kurum ve kuruluşlar tarafından sürekli gündeme getirilmekte olup, bu girişimlerin başarı ve etkinliği üzerinde tartışmalar yapılmaktadır. Bu sebeple bir savaşın veya çatışmanın ardından yaraları sarmaya çalışmak yerine, bölgedeki sorunların temel sebeplerine inerek insan haklarına duyarlı kalıcı çözümler sunmak ve çatışmayı engellemek daha rasyonel ve insancıldır. Bu çalışmada uluslararası çatışma bölgelerinden birisi olan Doğu Türkistan ve bölgenin güncel sorunları bağlamında insan hakları ihlalleri incelenmektedir. Bu çalışma bölge hakkında yapılan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.*

Anahtar Kelimeler: *İnsan hakları, çatışma, Doğu Türkistan’ın güncel sorunları.*

¹ Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

İnsan dil, din, milliyet, ırk, cinsiyet, renk, makam vb. özelliklerinden bağımsız olarak, devredilemez ve vazgeçilemez kişisel bir takım haklar ile dünyaya gelir. Bu hakların değerlendirmesinde coğrafi şartlar, siyasi tercihler, gelenekler, kültürler, yerler ve sınırlar önemini yitirir. Kişiyi merkez alan ve onun haklarını garanti eden insan hakları demokrasinin varlığını ve hukukun üstünlüğünü gerektirir. Tanımı ve sınırları konusunda her zaman tam bir anlaşmaya varılamasa da temel bazı varsayımlar üzerinde uzlaşılr.

68

İnsan haklarının genellikle batı kökenli bir kavram olarak algılanması sebebiyle, bu kültürün dışında kalan ülkelerde yabancı bir kavram olarak görülebilir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde insan hakları, bireylerin temel hakları arasında kabul edilmemekte ve yöneticiler tarafından önemsenmemektedir. Oysa insan hakları evrensel olup, dünyanın neresinde olursa olsun, toplumun ekonomik, sosyal, dini ve kültürel yapısına bakılmaksızın devletler tarafından kabul edilmesi ve temel ilkelerinin benimsenmesi gereken bir kavramdır. Dinamik bir kavram olan insan hakları, insanlığın sürekli ilerlemesi, toplumsal yapıların ve gereksinimlerin gelişmesi insan hakları taleplerinin çeşitlenmesi ve zenginleşmesini beraberinde getirir. Yaşama hakkı, ifade özgürlüğü, siyasi hayata katılma hakkı, kişisel dokunulmazlıklar ve işkence yasağı gibi temel hak ve özgürlükler her devlet tarafından uygulanması gereken evrensel insan haklarının bir bölümünü teşkil eder.

Bugün özellikle gelişmiş ülkelerde insan hakları kavramı sürekli gündeme getirilir. Ancak yine gelişmiş ülkelerin altyapısında mevcut “sömürge anlayışı” incelendiğinde, ileri seviyedeki toplumlarda da insan haklarının gerçek manada değer görmediği anlaşılır. Özellikle sömüren ve sömürülen toplumlar arasındaki ilişkilere bakıldığında, adalet ve hukuk sisteminin işlevini yitirdiği ve en çok insan hakları ihlalinin sömürülen toplumlarda yaşandığı görülmektedir. Dünyada birçok devlet ekonomik, siyasî ve dinî amaçlarla diğer bir devlet veya toplum üzerinde maddî, manevî bir kontrol kurması sayesinde zengindir. Dünyanın geri kalmış bölgelerinde yaşayan birçok millet ise hammadde ve insan kaynakları bakımından sömürüldüğü için fakirdir.

ABD'li siyaset bilimci Samuel Phillips Huntington, 1993 yılında yayınlanan “Medeniyetler Çatışması” isimli makalesinde Avrupa sömürgeciliğini ele alarak “önümüzdeki yıllarda uluslararası ittifakların kurulmasında medeniyetlerin belirleyici olacağını ve olası çatışmaların farklı medeniyetler arasında gerçekleşeceğini” savunmuştur. Huntington bu çalışmasında dünyayı 'batı tarafından yönetilenler' ve 'batıdan bağımsız olanlar' şeklinde ikiye ayırarak, dünyanın Batı tarafından kolonileştirilmesinden bahseder. Uluslararası çatışma bölgelerinden birisi olan Doğu Türkistan'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin yönetimi altında sosyal, ekonomik ve siyasi bakımdan çeşitli sömürülere ve etnik asimilasyona maruz kalmaktadır. Bölgede geçmişten günümüze kadar eğitim, sağlık, dini yaşam, ekonomik hayat, ifade özgürlüğü v.b. birçok konuda kısıtlamalar ve insan hakları ihlalleri yaşanmaktadır.

Doğu Türkistan Ve Bölgedeki Güncel Sorunlar

Doğu Türkistan Çin yönetimi altında resmi adı “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” (Xinjiang Uygur Otonom Rayonu) olarak 1 Ekim 1955'te kurulmuştur. Asya kıtasının merkezinde bulunan bölge, coğrafi konumu ile önemli bir merkez olup, yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengindir. Ülkenin petrol, altın, uranyum, demir, krom, kurşun, manganez, volfram, kömür, molibden, çinko, berilyum, lityum, tantal, sezyum gibi zengin yer altı kaynakları vardır.² Resmi makamlar tarafından ülkenin 920 yerinde yaklaşık 19 adet demir içermeyen altın gibi değerli maden

²Ayşe Su Ar, **Gerçek Soykırım: Doğu Türkistan Dosyası**, Doğu Türkistan, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, (Nisan 2001), s.32.

bulunduğu açıklanmıştır.³ Özellikle Cungarya Havzası'nın kuzeybatısındaki dağlarda zengin altın, demir, kömür, bakır ve petrol yatakları ile Altay bölgesinde zengin taş kömürü yatakları bulunmaktadır.⁴ Ayrıca bölgede zümrüt ve yakut gibi kıymetli taşlarda mevcuttur.⁵

Ülkede hayvancılık yaygın olup, geleneksel ekonomi hayvancılığa dayanır. Günümüzde bölgede büyük ve küçükbaş olmak üzere 60 milyon hayvan bulunmaktadır.⁶ Doğu Türkistan'daki koyun yetiştiriciliği Çin'de ilk sırada yer alır. Çok iyi yün veren saf kan koyunlarından elde edilen yün, Çin'deki yün üretiminin üçte birine eşittir.⁷ Bölgede 580 farklı vahşi hayvan türü ve 3.000'den fazla bitki türü vardır.

150.000 km²'lik tarım arazisine sahip olan Doğu Türkistan'da mısır, süpürge darısı, yulaf, arpa, pirinç, mısır, üzüm, kayısı, kavun, elma, armut, buğday, incir, kestane, ceviz ve nar gibi ürünler yetişmektedir.⁸ Yetiştirilen meyvelerin çeşit ve kalitesiyle ünlü olan Doğu Türkistan "meyve vatanı" olarak anılır. Kuru yemiş ihraç edilmektedir. Turfan şehrinde Çin-Japon ortaklığı ile kuru üzüm fabrikası açılmıştır.⁹ Ayrıca yüksek kalitede şarap üretilmektedir.

Bölgenin tüm yer altı ve yer üstü zenginliklerine ve insan gücüne sahip olmak isteyen Çin stratejik tercihlerini Doğu Türkistan'dan elde ettiği gelirlere dayandırır. Bölge kaynaklarına sonsuza dek hakim olmak isteyen Çin hükümeti, yıllardır bölge halkı üzerinde siyasi, ekonomik ve sosyal baskılar uygulamış, Uygurların dini ve kültürel kimliğini yok etmek için din ile savaş, demografik yapının değiştirilmesi, sosyal yapının bozulması v.b. çeşitli stratejiler belirlemiştir.

İç sömürge tanımında belirtildiği gibi, Doğu Türkistan siyasi olarak Çin yönetimi altında olup, bölgenin yer altı ve yer üstü kaynakları yine Çin tarafından kontrol edilmektedir. Ekonomik eşitsizlik, demografik yapının bozulması, dini baskılar, nüfus ve doğum kontrolü, eğitim ve dil, sağlık, nükleer denemeler, basın yayın ve siyasal özgürlüklerin kısıtlanması, adalet sistemi, işkence, idam, v.b. konular bölgenin öncelikli problemleridir. Ayrıca asimilasyon stratejinin bir parçası olarak Çin Hükümeti, "Doğu Türkistan" coğrafi adını ve kimliğini de kabul etmemekte ve Doğu Türkistan adının radikal dini gruplardan oluşan ayrılıkçı azınlıklar tarafından sonradan uydurulduğunu, bölge halkının tarihi bir geçmişi olmadığını ve Doğu Türkistan'ın ezelden beri Çin toprağı olduğunu iddia etmektedir.¹⁰ İşte Çin ve Doğu Türkistan arasında yaşanan sorunların temel sebepleri Çin'in bu iddialarından kaynaklanır. Öncelikle cevap bulunması gereken soru Çin'in iddia ettiği gibi "Doğu Türkistan" tarihi veriler ışığında gerçekten Çin'in bir parçası mıdır?"

Amerikalı Doğu Türkistan Uzmanı Owen Lattimore, Xinjiang'ın manasını araştırmış ve bu yeni adın "yeni bölge veya yeni sömürge"(new territory) anlamına geldiğini belirtmiştir.¹¹ Doğu Türkistan'a Çin tarafından verilen "yeni" adı kolonileştirilen ülke anlamına gelir. Bu durumda akla gelen soru şudur: eğer bu topraklar ezelden beri Çin'in bir parçası ise, 19.yüzyılın sonlarına doğru bölgeye neden Sincan "yeni bölge" adı verilmiştir? Doğu Türkistan o bölgede hep vardı fakat Sincan bölgeye sonradan takılan bir isimdir. Eğer bu ülke Çin'in bir parçası olmuş olsaydı 19.yüzyılın sonunda Sincan adını alması makul olmazdı. Ayrıca, 1940-1950'li yıllarda Doğu Türkistan'da ki Hanların nüfus oranına bakıldığında da "bölgenin ezelden beri Çin toprağı

³ Ahmet Türköz, **Doğu Türkistan'da İnsan Hakları**, (İstanbul, 1998), Doktora Tezi, s.21.

⁴ Ahmet Ardel, **Doğu Türkistan**, TK. No. 8. (1963), s. 31.

⁵ Turani, Anwar Yusuf, **China's Destruction of the Environment of the Indigenous People of East Turkistan and Proposals to Resolve the Noble Cause**, (1997), s. 8.

⁶ Erkin Emet, **5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan**, (Ankara, Ekim 2009), s. 27.

⁷ Tomur Dowamat, **Xinjiang-My Beloved Home**, (Pekin, 1993), s. 98

⁸ Çin Halk Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, **Sincan'ın Şimdiki Durumu**, (1997), s.15.

⁹ Michael Dillon, "Xinjiang: Ethnicity, Separatism and Control in Chinese Central Asia", **Durham East Asian Papers**, (1995), s. 25.

¹⁰ Chinese Council of State's Information Bureau, **Beyaz Kitap (White Paper)**, 8 Haziran 2010

¹¹ Owen Lattimore, **Doğu Türkistan Asya'nın Ekseni (Pivot of Asia)**, (1950)

olmadığı” açıkça görülmektedir. 1941 yılında Doğu Türkistan’da Uygurların nüfusu 2.984.000 iken, Çinlilerin nüfusu 187.000’dir.¹²

Avrupalı sömürgeciler de tarihte sömürge altına aldıkları topraklara “tarihi olmayan topluluklar, ilkel topluluklar ve tarih öncesi topluluklar” gibi isimler vererek, sömürge faaliyetlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Çin’in Doğu Türkistan’a Sincan adını takması Avrupalıların sömürgelerine karşı uyguladığı yöntem ile benzerlik göstermektedir. Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü tarafından İstanbul’da düzenlenen “20. Yüzyılda Uygurlar” konulu panelde, Hawaii Üniversitesi’nden Prof. Dr. Dru C. Gladney “Doğu Türkistan’ın Çin’in iç sömürge bölgesine dönüşmüş olduğunu belirtmiştir.”¹³ İç sömürge terimini ilk defa 1975 yılında ortaya atan Amerikalı sosyolog M. Hetcher’e göre iç sömürgecilik, merkezi yönetimin sınır bölgesini siyasi açıdan yönetmesi ve ekonomik açıdan da sömürmesidir. İç sömürgecinin sömürgeci farkı; sömüren devletin hakimiyeti altında olması ve bölge halkının azınlık olarak kabul edilmesidir. İç sömürge bölgelerine sömüren merkezi hükümet tarafından yapılan ekonomiyi geliştirmeye yönelik faaliyetlerin amacı da merkezi bölgelere hammadde veya ihraç mallarını sağlamaktır.¹⁴

Çin hükümeti Doğu Türkistan topraklarını Türklerden arındırmak ve buraları tamamen Çinileştirmek amacıyla, Doğu Türkistan’ı imar ve kalkındırma iddiası ile bölgeye sürekli olarak Çinli göçü teşvik etmektedir. Devlet tarafından bölgeye yerleştirilen Çinli göçmenlere, yine devlet tarafından en iyi imkanlar sunulmuş, toprak ve tohum ücretsiz verilmiş ve vergiden muaf tutulmuşlardır.¹⁵ Uygurların elindeki meskenler ve verimli araziler zorla ellerinden alınarak, Çinli yerleşimcilere tahsis edilmekte, Uygurlar ise verimsiz topraklara veya ülke dışına sürülmektedir. Uygulanan bu göç politikası neticesinde, 1953 yılında Uygur topraklarında %9 olan Çinli nüfusu, bu yüzyılın başında %48’e yükselmiştir. Buna karşılık Uygurların oranı %90’dan %45’e gerileyerek azınlık durumuna düşürülmektedir. Öte yandan aile planlaması adı altında 1979 yılından bu yana doğum yasağı uygulanmaktadır. Bu yasağa göre, evlenme yaşı, çocuk sayısı ve çocuk yapma zamanlaması devlet tarafından kontrol edilir. Çin genelinde kadınların hamile kalması resmi izne tabidir. Doğu Türkistanlı ailelerin şehirlerde ilk çocukları özürle değil ise bir, köylerde ise ikiden fazla çocuğa sahip olması yasaklanmış olup, bu yasağa uymayanlar çok ağır ekonomik ve idari cezalara çarptırılmaktadır. Üçüncü çocuk her şartta yasaklanmıştır. Çin devlet görevlileri zaman zaman köy ve kasabaları gezerek, kanunsuz çocuğu olan aileleri tespit etmekte ve çocukları vahşi şekilde katletmektedir. Tibet’te Qinghai eyaletinde 1989 yılı itibarıyla 87000 kadın sterilize edilmiştir.¹⁶ 12 Eylül 1992 tarihli Sinkiang Gazetesi’nin yayınına göre, 1991 yılında Hoten vilayetine bağlı Karakaş ilçesinde 18.700 müslüman kadın zorunlu olarak kürtaj edilmiş ve kısırlaştırılmıştır. Af Örgütü’ne başvuran şahitlerin anlattıklarına göre; kota fazlası bebeğe hamile olan kadınlar hamileliklerinin son ayında dahi olsalar zorla evlerinden alınarak sözel karantina bölgelerinde tutulmakta, sağlıksız ve ilkel koşullarda kürtaj edilmektedir. Bu kürtajlar neticesinde çoğu zaman anne ve çocuk hayatlarını kaybetmektedir. Kota fazlası doğumlar gizli olarak gerçekleştirilse dahi, doğan bebek iğne ile hastanede öldürülmektedir.¹⁷

¹² Alimcan İnyet, s. 17 (Asıl kaynak: **Zhe Wu, Xinjiang: Ethnic Identity, International Competition and Chinese Revolution, 1944-1962**, Taiwan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Bölümü, Doktora tezi, (Taipei:2006).

¹³ Gladney’den zikreden Erkin Ekrem, “Günümüzde Doğu Türkistan’ı İlgilendiren Meseleler”, **Doğu Türkistan ve Çin’in Sömürge Siyaseti Paneli**, Düzenleyen: Türk Ocakları Ankara Şubesi, (Ankara, 28 Şubat 1998)

¹⁴ Michael, Hetcher, **Internal Colonialism**, (Berkeley, 1975). s. 6-8’den zikreden Erkin Ekrem.

¹⁵ Lydia Holubnychy, “Chinese Treatment of the Nationality Problem in Sinkiang”, **The East Türkic Review**, No: 4, (1960), s. 84.

¹⁶ Marc Moquette, “Tibet, The Right to Self-determination and Territorial Integrity”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, Vol. 8 (1990), No: 3, s. 264’den **Tibet Information Network**, TIN News Update (30 April 1990), s. 11.

¹⁷ Amnesty International, **China-No One is Safe**, (London, 1996), s. 61.

Birleşmiş Milletler Soykırım sözleşmesinin 2. Maddesinde belirli etnik gruba yönelik olarak uygulanan doğum kontrolünün soykırım olduğu ifade edilmiştir.¹⁸ Çin’de ve Doğu Türkistan’da doğum kontrol politikası sebebiyle bireylerin en temel insan hakları ihlal edilmektedir.

71 Bölgedeki bir diğer problem ekonomik eşitsizliktir. Yeni açılan fabrikalarda ve tüm yatırım alanlarında çalışma hakkı öncelikli olarak Çinli göçmenlere tanınır. Devlet daireleri ve özel sektörde çalışan Çinli ve Uygur işçilerin maaşları arasında çok ciddi farklılıklar vardır. Bir Çinlinin yıllık geliri bir Uygurun yıllık gelirinden 3,6 kat daha fazladır. Özellikle ekonomik bakımdan bölgelerarası eşitsizlik giderek artmış ve Doğu Türkistan Çin’in kıyı bölgelerine oranla daha fakir kalmıştır. Oysa 1982 Çin Anayasası’nın 33. Maddesinde “tüm ÇHC vatandaşlarının kanun önünde eşit” olduğu bildirilmektedir.¹⁹ Çin Hükümeti Doğu Türkistan’ın ekonomik bakımdan gelişmesi için bölgeye ciddi yatırımlar yapmakta, sanayi kuruluşları, fabrikalar ve çeşitli iş alanları kurmaktadır. Ancak açılan fabrika ve iş merkezlerinde Çinliler istihdam edilmektedir.

Doğu Türkistan’da yapılan zirai üretimlerde çeşitli yollarla Çin’in diğer bölgelerine gönderilmektedir. Örneğin 1950-58 yılları arasında 1.759.000 koyun, 128.000 at, 6.405.000 adet koyun derisi, 2.600.000 takım deri elbise, 4.600.800 çift ayakkabı, 5.199 ton yün, 985 ton süt mamülü, 71.640 ton buğday, 22.424 ton fasulye, 345 ton kurutulmuş kavun ve 215 ton kuru üzüm Doğu Türkistan’da üretilip Çin’e gönderilmiştir. 1959 yılında 1.130.000 ton meyve ihraç edilmiş olup, bunun geliri de tamamen Çin’e gönderilmiştir.²⁰ 1990 yılında ise, üretilen pamuğun %70’i Şanghay, Şian ve Pekin’e taşınmıştır.²¹

Bölgenin dini yapısı çok çeşitli olup, İslam, Lamaizm (Tibet Budizmi), Budizm, Taoizm, Şamanizm ve Hristiyanlık (Katolik, Doğu Ortadoks Klisesi) gibi farklı dinlere mensup insanlar bir arada yaşamaktadır. Bölgede hakim din İslamiyet’tir. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası’nın 36.maddesinde “her Çin vatandaşının din ve inanç özgürlüğüne sahip olduğu” kabul edilmiştir. Öte yandan 1 Ekim 1984 tarihinde yürürlüğe konulan Milli Sınırlara Sahip Özerk Bölgeler Yasası’nın 18. maddesinde de “milli otonom bölgelerin yönetim organlarının her milletten vatandaşın dini inanç ve özgürlüğünü” teminat altına aldığı belirtilmektedir.²² Tüm bu yasal düzenlemelere karşın, Çin hükümeti tarafından alınan diğer resmi kararlar ile din üzerindeki baskıcı uygulamalar devam etmektedir. Doğu Türkistan’da Çinli yetkililer dini, etnik grupların milli ve kültürel kimliklerini yansıtan bir unsur olarak görmekte ve devlet güvenliğini tehdit eden bir tehlike olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle etnik guruplar, milli, dini ve kültürel duygularını açıkça ifade etmek ve yaşamaktan mahrum edilmiştir. Çinli lider Mao Tse-tung devrinde (1949-1976) “Kur’an öğretilerinden vazgeçin” sloganı ile İslama karşı savaş açılmış ve din yasaklanmıştır. Mao’nun ölümünden sonra dini siyaset kısmen hafiflemiş olmasına rağmen, dini yaşam alanındaki baskı ve şiddet politikası “ayrılıkçılık propagandası yapanlara ve ayrılıkçılara karşı savaş” adı altında bugünde devam etmektedir. 31 Ocak 1994 tarihinde Çin Başbakanı Lee Peng tarafından imzalanan 144 sayılı karara göre; “yabancılara ibadethane, dini kurum ve kuruluş açma yetkisi verilemez. Buralar aracılığı ile dini faaliyetlere, kültürel merkezlere ve dini okullara müdahil olmaları engellenir. Yine yabancıların yerel din adamları ile görüşmelerine, onları tayin etmelerine veya faaliyetlerini yönlendirmelerine izin verilemez.”

Bir milletin asimile edilmesinde en iyi aracın eğitim olduğunun farkında olan Çin hükümeti, asimilasyon politikasının bir bölümünü eğitim kanalıyla gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, Mançu-Qing Hanedanlığı döneminden günümüze kadar, Doğu Türkistanlı çocuklara

¹⁸ Türk Hukuk Enstitüsü, <http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir/>, (24.11.2011).

¹⁹ Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası, (1982), Madde 33

²⁰ Yılmaz Altuğ, **Çin Sorunu(Tarihte ve Bugünkü Çin)**, tez 39, (İstanbul, 1995), s. 101-102.

²¹ Foreign Broadcast Information Service (FBIS), 20.04.1989’dan zikreden Erkin Alptekin, “**Son Siyasi Gelişmeler Işığında Doğu Türkistan**”, **TK**, s. 344, Yıl. XXIX, tez 39, (Aralık, 1991), s. 720.

²² Uyghur American Association, **Intensified Religious Repression in East Turkestan During Ramadan**, (August 2012).

Çince eğitim dayatılmaktadır. Örneğin Doğu Türkistan'ı işgal eden General Zuo Zongtang Çince eğitim okulları açtırarak zengin ailelerin çocuklarının bu okullara gitmesini zorunlu kılmıştır. 1985 yılında Türkistan'ın başkenti Urumçi'de Çin'ce eğitim yapan 60'ın üzerinde okul varken, Uygurlar için yalnızca 4 okul bulunmaktaydı.²³ Eğitim her bakımdan devlet kontrolü altında olup, hükümet tarafından belirlenen kişilere kontrollü olarak eğitim verilmektedir. Çin hükümeti "Uygur Türklerini cahil bırak ve yönet" siyaseti ile eğitim kalitesini yükseltmeye yönelik çalışmalar yapmamıştır.²⁴ Uygur halkı Doğu Türkistan nüfusunun çoğunluğunu oluşturmasına rağmen, 1985 yılında ilkokul eğitimi alanların yalnızca %42'si Uygur kökenlidir. Her 100 Uygur'dan 16'sı ilkokul eğitimi dahi alamamaktadır. Doğu Türkistanlı gençler Çin Halk Cumhuriyeti'nin varlığına ve geleceğine tehlike oluşturduğu gerekçesiyle yükseköğrenim hakkından mahrum bırakılmaktadır. Çinli öğrencilerin üniversiteye kabul edilme oranı %60, Müslüman öğrencilerin ise %40'tır.²⁵ İlkokul kitaplarında bulunan haritalarda Doğu Türkistan Çin sınırları içinde gösterilerek, bu toprakların ezelden beri Çinlilere ait olduğu ezberletilmektedir.²⁶ Okullarda Çin tarihi okutulmakta olup, Türk Tarihi, Doğu Türkistan Tarihi, Türk Devletleri ve ünlü Türk şahsiyetlerden bahsedilmesi yasaklanmıştır. Oysa ki Çin, Birleşmiş Milletler Örgütü'ne "azınlık okullarının kendi kendini idare hakkı elde etmesi ve azınlık dillerinin bir sistem dahilinde okutulması" ile ilgili bir takım düzenlemeler yapıldığını belirtmiştir. Ancak özellikle Doğu Türkistan'da eğitim alanındaki eksiklikler ve yaşanan hak ihlalleri göz önüne alındığında, bu konularda hiçbir iyileştirici düzenleme olmadığı görülmektedir.²⁷ Çinliler ile Uygurların eğitim aldıkları okullar arasında eğitim kalitesinin ötesinde fiziksel şartlar bakımından da eşitsizlikler vardır. Çinlilerin okullarında teknolojik ekipmanlar ve eğitim materyalleri yeterli seviyede iken buna karşılık bazı Uygur okullarında öğrenciler çıplak zemin üzerinde eğitim görmektedir.

Doğu Türkistan'da sağlık alanında da bir takım sıkıntılar yaşanmaktadır. Örneğin Çinli nüfusun %95'i devletin ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmasına rağmen, bu oran Türklerde %12 civarındadır.²⁸ Maddi durumu olmayan birçok Doğu Türkistanlı muayene olamamış ve hayatını kaybetmiştir. Doğu Türkistan hastanelerinde görev yapan doktorların çoğunluğu Çinli olup, hastalara gerekli özeni göstermemektedir. Hastaneye tedavi amacıyla giden Türklerin %70'i gerekli tedaviyi görmeden hayatını kaybetmektedir.²⁹ Sağlık hizmetleri oldukça ilkel ve hastaneler hijyen ve ekipman bakımından yetersizdir. Öte yandan bulaşıcı hastalığın yayılması veya öldürmek amaçlı aşular yapılması, Uygurlar arasında uyuşturucu madde ve içki kullanımının yaygınlaştırılması gibi uygulamalar sağlık alanında yapılan hak ihlallerine örnek teşkil etmektedir. Ayrıca bölge Çin'in nükleer deneme alanı olup, nükleer füze üssüde bu bölgede bulunur.³⁰ Dünya Sağlık Örgütü'nün 1988 yılında yayınladığı raporda Hoten, Yarkent ve Kaşgar şehirlerinde 3961 kişinin salgın hastalıklara yakalandığı belirtilmektedir. ABD'de yaşayan Sovyet Nükleer Bakteriyolojik Silah Programı'nın eski görevlisi Ken Alibek 1992 yılında yayınladığı Biohazard kitabında, Boston Gölü yakınındaki Malan'da Çinlilerin gizli nükleer üslerinin olduğunu yazmıştır. Bölgede 1964'ten 1997 yılına kadar hiçbir koruyucu tedbir alınmadan 11'i yer altında olmak üzere 46 nükleer deneme yapılmıştır.³¹ Tüm bu nükleer denemeler bölgede insan sağlığı, su kaynakları, tarım ve hayvancılığı tehdit eden ekolojik yıkımlara sebep olmakta ve canlılara kalıcı zararlar vermektedir. Nükleer denemeler neticesinde milyonlarca insanın vücudunda kalıcı hasarlar meydana gelmiş ve yeni doğumların birçoğu sakat gerçekleşmiştir.

²³ Mehmet Emin Hazret, "Doğu Türkistan Mektubu, Doğu Türkistan'da Eğitim", Zaman, 25 Ağustos 1989, s. 5.

²⁴ Emet, a.g.e., s. 28.

²⁵ Hazret, a.g.m., s. 5.

²⁶ Hazret, a.g.m., s. 5.

²⁷ "Doğu Türkistan'ın Temel Sorunları", <http://www.kazakonline.net>, (11.04.2003).

²⁸ Emet, a.g.e., s. 27.

²⁹ Kazım Gültepe, "Esir Doğu Türkistan Üzerine Bazı Hatırlatmalar", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, (İstanbul, Yaz 1990), s. 52.

³⁰ Mehmet Saray, "Doğu Türkistan Tarihi", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, Doğu Türkistan Vakfı, Sayı 39-40, (1994), s.4.

³¹ Saray, a.g.m., s. 4

1984 yılında ki deneme neticesinde yaklaşık 5000 genç aynı dönemlerde kör veya felç olmuştur.³² Uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarına göre atom ve nükleer bombaların kullanımı sonucunda yaklaşık 210 bin kişi hayatını kaybetmiştir. 1998 yılında, Urumçi radyosunda yapılan bir açıklamada, nükleer denemeler sebebiyle sarılık ve deri kanserine yakalanan 122 bin kişiden %54'ünün hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, 1975-1985 yılları arasında lösemi vakalarının oranı %7 artmış ve nüfusun %10'u kansere yakalanmıştır.

73

Bölgenin adalet ve hukuk sisteminde de bir takım sorunlar mevcuttur. Çin'de yargı bağımsız değildir. Mahkemeler ve kanunlar oldukça ilkel ve antidemokratiktir. Çin yönetimi Komünist Parti'nin siyasi amaçları doğrultusunda hareket etmekte, mahkemeler demokratik bir yargılama ve ceza sisteminden çok uzak işlemektedir. Yetkililer insan hakları ihlaline ilişkin birçok işkence ve idam vakasını keyfi gerçekleştirmekte ve bu fiilleri işleyenler hakkında hiçbir cezai işlem yapılmamaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Madde 5'te ve İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 3. Maddesinde kişinin bir başkasına ne amaçla olursa olsun işkence etmesi yasaklanmış, devletlerin iç hukukları ve evrensel hukuk açısından işkencenin ortadan kaldırılması gerektiği kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler'in 1984 yılında hazırlanan İşkence Sözleşmesine taraf devletler, kendi ülkelerindeki işkence uygulamalarını yok etmek için önlem almak ve İşkenceye Karşı Komite'ye düzenli olarak rapor vermek zorundadırlar.³³ Oysa ki Çin ve benzeri sömürgeci devletler uluslararası bu düzenlemeleri ve BM'nin insan haklarının uygulanmasını denetleme yetkisini "devletin iç işlerine müdahale" olarak algılamaktadır. Bu devletler BM'nin yetkilerini insan haklarını ilan etmekle sınırlı görüp, bu hakların uygulanmasını devletin iç meselesi olarak kabul etmiştir.³⁴ "İtirafı sağlamak için işkence yapmak" Çin hukukunda da açıkça yasaklanmış ve işkence iddiaları araştırma kapsamına alınmış olmasına rağmen, Af Örgütü'ne ulaşan bilgilere göre, son altı yıldır Çin genelinde, cezaevlerinde ve karakollarda mahkum ve tutuklulara işkence yapıldığı iddiaları sayısızdır. 1994 yılında 409 işkence vakası araştırılmıştır. Neticede tüm bu uluslararası sözleşmelere ve Çin hukukuna rağmen, hukuki yapılanmanın yetersizliği, mahkum haklarının korunmaması ve işkence yapanların cezasız kalmasından dolayı Çin'de işkence ve idam cezaları uygulanmaya devam etmektedir. İşkence v.b. haksız fiiller Çin devlet politikasının bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır.³⁵ İşkencenin önlenmesi için gerekli önlemlerin alınmaması ve işkence iddialarına karşı araştırma yapılmaması Çin'de işkencenin kurumlaşmış olduğunu gösterir. Çin'de gözaltına alınma süreleri aylarca sürebilmekte, işkence ve kötü davranışlar ölüme neden olmaktadır.³⁶

Uluslararası Af Örgütü Raporlarına göre, Çin rejimine muhalif binlerce insan hakları savunucusu, din adamları ve aydın kişiler sadece düşüncelerini ifade ettikleri için idama mahkum edilmekte, çalışma kamplarında gayrisihhi şartlar altında tutulmakta ve Çin Komünist Partisi kontrolündeki yargı mensupları, tek celsede ölüm kararı verebilmektedir. İdam edilen kişilerin kalp, böbrek ve göz gibi organları alınarak satılmaktadır. İnsan Hakları Örgütlerinin raporuna göre, böbrek naklinin %90'ı bu yol ile olup, bir böbrek yaklaşık 15 bin dolara satılmaktadır.³⁷ Çin'de uygulanan idam cezası ile organ naklinden sağlanan kar arasında bir ilişki bulunmaktadır.³⁸

Doğu Türkistan halkı antidemokratik ve işkence yanlısı Çin rejimine karşı 1955 yılından günümüze kadar defalarca ayaklanmış, sesini tüm dünyaya duyurabilmek için mücadele vermiştir. Tüm bu rejim karşıtı ayaklanmalar kanlı biçimde bastırılmış, Çin işgal ordusu silahsız halk üzerine ağır silahlarla ateş açmış, yüzlerce Türk öldürülmüş, binlercesi zindanlara atılarak işkence edilmiştir. 1953 yılında Çinlilerin gayri insani uygulamalarına karşı protesto gösterisi düzenleyen

³²Saray, a.g.m., s. 4

³³İşkence Sözleşmesinin yorumu için bkz. Tekin Akılhoğlu, "İşkencenin, İnsanlıkdışı, Aşağılayıcı Zalimce Davranışların ve Cezaların Önlenmesi", İHY, C. 10-11, (1988-1989), s. 17-64.

³⁴ Muzaffer Sencer, "Birleşmiş Milletler Bağlamında İnsan Hakları", İHY, C. 13. (1991), s. 23.

³⁵ Amnesty International, a.g.e., s. 64.

³⁶ Amnesty International, a.g.e., s. 65.

³⁷ Türk Hukuk Enstitüsü, <http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir/>, 24.11.2011

³⁸ Amnesty International, a.g.e., s. 95.

halk, Komünist Çin Ordusu Komutanı Wng-zhen tarafından “Devrim aleyhtarı unsurları yok etme” sloganı ile bastırılmış, 25 binden fazla Doğu Türkistanlı, dünya devletleri ve uluslararası insan hakları örgütlerinin gözleri önünde öldürülerek büyük bir soykırım işlenmiştir.³⁹

“Endangering State Security” (ESS) “Devletin Güvenliğini Tehlikeye Sokmak”, Çin’in ceza hukukunda önemle vurgulanan bir madde olup, günümüzde de pek çok Uygur bu ESS maddesine aykırı davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle belirsiz ve keyfi bir biçimde tutuklanmaktadır. ESS kapsamına alınan suçlar; devletin güvenliğini tehlikeye sokacak her türlü bölücülük, devletin gizli bilgilerini sızdırma, devletin gücünü yıkacak davranış ve eylemler olarak kabul edilmektedir. Çin yönetimi çoğu kez, Uygurları temel insan haklarından mahrum etmek ve tutuklamak için bu üstü kapalı, belirsiz maddeyi dilediği şekilde kullanmaktadır.

Birleşmiş Milletler görevlisi özel bir rapörtör, Çin Halk Cumhuriyeti’ni ziyareti sırasında, tamamen keyfiyete dayalı insanlık dışı ceza ve uygulamalar ile karşılaştığını belirtmiştir. Rapörtör açıklamasında “Çin yönetimi tarafından kabul edilen ESS suçlarının tamamen belirsiz ve keyfi uygulamalar olduğunu, insanların dini yaşam, ifade özgürlüğü gibi bir takım temel haklarının bu ESS kapsamında ellerinden alındığını ve cezalandırıldığını söylemiştir.”⁴⁰

Son zamanlarda ESS suçları bahane edilerek tutuklanan Uygurların sayısında artış vardır. The U.S. Congressional-Executive Commission on China (CECC) tarafından 2008 yılında yayınlanan raporda, XUAR mahkemelerinde ESS suçundan yargılanan kişi sayısının, 2007 yılı tüm dünya genelinde yapılan yargılama sayısından daha fazla olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, İnsan Hakları Örgütü DÜİ HUA, 2009 yılında ESS kapsamında yapılan yargılamaların bir önceki yıla oranla %63 artarak, 437’ye ulaştığını belirtmiştir. Xinjiang yıllık kitabında yayınlanan istatistiki verilere göre, 1998 yılından 2003 yılına kadar, Doğu Türkistan’da ESS kapsamında yapılan yargılamalar, Çin’de yapılan yargılamalardan daha fazladır. Sincan Uygur Özerk Bölgesi Başkanı Nur Bekri Mart 2010’da, 198 kişinin ESS kapsamında, 2009 yılı olayları ile bağlantılı olduğu gerekçesiyle tutuklandığını, 35 kişinin de üstü kapalı yargılamalar ile idama mahkum edildiğini belirtmiştir. 16 Ocak 2011’de, Çin medyası, ulusal güvenlik suçu (crimes against national security) sebebiyle Doğu Türkistan’da yargılamalar yapıldığını, 2010 yılında 376 kişinin ESS kapsamında yargılandığını duyurmuştur. 2010 yılında XUAR mahkemelerinde ESS kapsamında yapılan yargılamalar 1000’den fazladır.⁴¹

Uluslararası Af Örgütü’nün tespitine göre, 1994 yılında Çin’de 2780 ölüm cezası verilmiş ve 2050’sinin infazı gerçekleştirilmiştir. Bu rakam bütün dünyada gerçekleştirilmiş idamın üç katıdır. 1996 yılının Nisan ayından Aralık ayına kadar, 58 bin olan tutuklu sayısının son zamanlarda 150 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁴² Çin yetkili makamları tarafından, “yargılamaların uluslararası standartlara göre adil şekilde yapıldığı, sanıkların kendi avukatlarını seçme hakkının bulunduğu, aileleri ve avukatları ile iletişim kurabildikleri ve ailelerin yargılama süresince bilgilendirildikleri açıklanmıştır.”⁴³ Ancak uygulamalara bakıldığında, tutuklu kişiler hücre tipi cezaevlerine konulmakta, ailelerine durumları hakkında hiçbir malumat verilmemekte, çoğu zaman hiç kimsenin haberi olmaksızın ortadan kaldırılmaktadır. Örneğin; 1990 yılında Aksu nahiyesi’nin Barın kasabası’nda meydana gelen ayaklanma da yüzlerce insan öldürülmüştür. 4-18 Şubat 1997 tarihleri arasında ise Gulca’da tutuklanan yaklaşık 5000 kişiden bir daha haber alınmamış, yüzlerce Müslüman öldürülmüş, yüzlercesi ağır işkencelere tabi tutulmuş ve idama mahkum edilmiştir. Çin resmi yayın organı Xinhua haber ajansının 9 Kasım 2009 tarihli yayınında, 5 Temmuz Urumçi olayının ardından on yedi Uygurun idam edildiği duyurulmuştur. Bunların dışında idama mahkum edilen çok sayıda Uygur bulunmaktadır. Kamboçya’dan sığınma talep eden 22 Uygur ise Çin’e iade edilmiş ve bir daha kendilerinden haber alınmamıştır. Uluslararası Af Örgütü Amnesty bu 22 Uygur hakkında Çin’den açıklama

³⁹ Türk Hukuk Enstitüsü, <http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir/>, (24.11.2011).

⁴⁰ World Uyghur Congress (WUC), “Violation Of Freedom of Expression in East Turkestan”, s.10.

⁴¹ World Uyghur Congress, “Violation Of Freedom of Expression in East Turkestan”, s. 10.

⁴² Türk Hukuk Enstitüsü, <http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir/>, (24.11.2011).

⁴³ World Uyghur Congress, Violation Of Freedom of Expression in East Turkestan, s. 11.

yapmasını talep etmiştir. BM Uzmanı Manfred Novak, Kamboçya'nın Uygurları Çin'e iade etmesinin uluslararası yasalara aykırı bir eylem olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴

75

Çin'de işkence oldukça yaygındır. Cezaevlerinde tutuklu bulunan kişiler ağır işlerde çalıştırılmakta, açlık ve susuzluk ile cezalandırılmakta, konuşma, gülme, ağlama v.b. insani davranışları yasaklanmaktadır. Bu yasaklara uymayanlara dayak, elektrikli joplarla işkence, havada uçak pozisyonunda asılı kalma, tavana asılarak işkence etme, vücudun çeşitli yerlerine elektrik verme, cinsel organlarına elektrikli çubuk ve at kılı sokmak gibi insanlık dışı ağır işkenceler uygulanmaktadır. Bu işkenceler sonucunda mahkumların bir çoğu hayatını kaybetmekte, akli dengesini yitirmekte ya da vücutlarında kalıcı hasarlar bırakılmaktadır. Ceza evlerindeki bu ağır işkenceler her gün yaşanan sıradan uygulamalar halini almıştır. Sadece 1999 yılının ilk üç ayında 10.000'e yakın Doğu Türkistanlı hayali suçlamalarla gözaltına alınmış ve söz konusu işkencelere tabi tutulmuştur.⁴⁵ 16 Şubat 1997'de 9000 civarında insan terörist oldukları gerekçesiyle çırılçıplak vaziyette şehir meydanlarında dolaştırılarak halkın gözü önünde işkenceye tabi tutulmuştur.⁴⁶ Bazı haber kaynaklarına göre, 1999-2000 yılları arasında Doğu Türkistan mahkemelerinde yaklaşık 2.500 kişi ölüm cezasına çarptırılmış veya işkence sonucu öldürülmüştür.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Madde 5'te ve İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 3. Maddesinde kişinin bir başkasına ne amaçla olursa olsun işkence etmesi yasaklanmış, devletlerin iç hukukları ve evrensel hukuk açısından işkencenin ortadan kaldırılması gerektiği kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler'in 1984 yılında hazırlanan İşkence Sözleşmesine taraf devletler, kendi ülkelerindeki işkence uygulamalarını yok etmek için önlem almak ve İşkenceye Karşı Komite'ye düzenli olarak rapor vermek zorundadırlar.⁴⁷ Oysa ki Çin ve benzeri sömürgeci devletler uluslararası bu düzenlemeleri ve BM'nin insan haklarının uygulanmasını denetleme yetkisini "devletin iç işlerine müdahale" olarak algılamaktadır. Bu devletler BM'nin yetkilerini insan haklarını ilan etmekle sınırlı görüp, bu hakların uygulanmasını devletin iç meselesi olarak kabul etmiştir.

Çin'in Uygur ve diğer Müslümanlara karşı uyguladığı baskı ve zulüm politikası bazı uluslararası örgütlerin raporlarında da belirtilmiş olup, Çin insan hakları ihlalinde dünyada ilk sıralarda yerini almıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün 1999 yılında yayınladığı 92 sayfalık raporda, Çin yönetimi tarafından Doğu Türkistan'da birçok alanda insan hakları ihlalleri gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Hazırlanan raporda Çin yönetiminin Doğu Türkistan'ın batı bölgelerinde bölücü İslami grupları yok etmek gerekçesiyle sistematik olarak tutuklama, idam ve işkence gibi uygulamalar yaptığı bildirilmektedir. Tibet ve İç Moğolistan'da dahil olmak üzere Çin Halk Cumhuriyeti işgali altında bulunan topraklar içinde Doğu Türkistan, siyasi suçlulara idam cezasının uygulanmakta olduğu tek bölgedir.⁴⁸ Yine Uluslararası Af Örgütü'nün Temmuz 2004 yılında yayınladığı raporda, Çin'in Doğu Türkistan halkı üzerinde uyguladığı baskı ve şiddetin akıl almaz boyutlara ulaştığı belirtilmiştir.⁴⁹ İstatistiki verilere göre 1998-2002 yılları arasında Çin'de temsilcilikler 3402 kişinin yakalanmasını onaylamış ve 3550 kişi "devlet güvenliğini tehlikeye atma" suçu ile yargılanmıştır. Bu rakamlar ulusal rakamlar olmakla birlikte, Uluslararası Af Örgütü bu vakaların çoğunun Doğu Türkistan'da gerçekleştiğini tahmin etmektedir. Uluslararası Af Örgütü Mart 2002'de, Eylül 2001'den sonraki ilk altı ay içerisinde Doğu Türkistan'da on binlerce kişinin "ayrılıkçı" ya da "terörist" oldukları gerekçesiyle yargılanıp

⁴⁴ Emet, a.g.e., s. 66.

⁴⁵ Ataulah Şahyar, "Gündelik Yaşamda Karşılaşılan İhlaller", **Hür Doğu Türkistan Sempozyumu**, (İstanbul, Mart 2010), s. 129.

⁴⁶ Burhan Kuzu, "Doğu Türkistan Raporu ve İnsan Hakları İhlalleri", **Doğu Türkistan'ın Sesi**, (İstanbul, Haziran 2001), s. 8.

⁴⁷ İşkence Sözleşmesinin yorumu için bkz. Tekin Akılhoğlu, "İşkencenin, İnsanlık dışı, Aşağılayıcı Zalimce Davranışların ve Cezaların Önlenmesi", **İHY**, C. 10-11, (1988-1989), s. 17-64.

⁴⁸ "People's Republic of China-Gross Violations of Human Rights in the Xinjiang Uighur Autonomous Region", <http://www.amnesty.org>.

⁴⁹ Uluslararası Af Örgütü, "Çin Halk Cumhuriyeti: Uygurlar Çin'in "terörle savaş" adına uyguladığı baskıdan kaçıyor", (1 Temmuz 2004), s. 5.

mahkum edildiğini açıklamıştır. 2002 yılının Nisan-Ağustos aylarında İslami faaliyetleri hedef alan bir operasyon sırasında tahmini olarak 5000 kişinin gözaltına alındığı ve bu kişilerin yaklaşık 150'sinin idama mahkum edildiği açıklanmıştır.

Bugün Doğu Türkistan'da gerçekleştirilen işkence ve idam vakalarının sayısı hakkında kesin bir bilgi vermek mümkün değildir. Çin'in dünyadan kopuk yapısı, ülkede basın-yayın özgürlüğünün kısıtlanması ve İnsan hakları örgütlerinin bölgedeki faaliyetlerinin yasaklanması sebebiyle Doğu Türkistan'da yaşanan ihlaller dünya kamuoyuna yeterince yansımamaktadır. Ancak çok sayıda insanın "ayrılıkçılık" ve "terörizm" suçu işledikleri gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırıldığı düşünülmektedir. Çin yönetimi bir yandan bu insanlık dışı uygulamaları dünya kamuoyuna duyurmak istemezken, bir yandan da bu uygulamaları haklı gösterecek meşruiyet kaynağı aramaktadır. Özellikle 11 Eylül olayından sonra ABD'nin Müslümanları "terörist" ilan etmesi Çin yönetimi tarafından da desteklenmiş ve benimsenmiştir. Çin ABD'yi Afganistan ve Irak işgallerinde de destekleyerek İslami teröre karşı kendisinin de mücadele ettiği mesajını vermiştir. Çin Doğu Türkistan'da gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerini "terörle mücadele" olarak yansıtmakta ve ABD ve Rusya gibi terörle mücadele eden devletlerin desteğini almak istemektedir.

Sonuç

Doğu Türkistan'da 1949 yılından bugüne kadar, Çin hükümetinin resmi baskıcı kanun ve politikalarından kaynaklanan insan hakları ihlalleri işlenmektedir. Çin Anayasası'nın 35. Maddesinde, ifade özgürlüğü, dernek kurma, toplantı düzenleme ve basın-yayın özgürlüğü gibi haklar garanti altına alınmış olmasına rağmen, uygulamada, bazı haklar ulusal çıkarları zedelediği ve Çin hükümetinin gücünü tehlikeye soktuğu gerekçesiyle yasaklanmaktadır. Öte yandan, Çin anayasası ikamet ve seyahat özgürlüğü, kendi işini seçme hakkı, zorla çalışma, işkenceye maruz kalma, aksi kanıtlanmadıkça masumlüğün korunması gibi bazı sivil ve siyasi hakları koruma altına almamıştır.

Doğu Türkistan halkı Çin'in ekonomik ve sosyal sömürlerine karşı önemli bir direniş sergilemektedir. Çin Hükümeti Doğu Türkistan'da yaşanan düzen karşıtı ayaklanmalardan rahatsız olmuş ve bölgede istikrarın sağlanması için bir dizi ekonomik tedbirler almaya karar vermiştir. Özellikle 1980 sonrası "bölgenin uluslar ötesi ekonomik bağlantılarının yoğunlaşması, Sovyetler Birliği'nin Doğu Türkistan'a girmesi ve uluslararası petrol endüstrisinin bölgeye ilgisi" gibi baskı unsurlarının ortaya çıkması, Çin Hükümeti'ni bölgedeki ekonomik rolünü genişletmeye ve güçlendirmeye mecbur bırakmıştır. Çinli yetkililer Doğu Türkistan'ın kaynaklarını kullanabilmek için, yerli halkın yaşam şartlarında bazı iyileştirmeler yapılması gerektiğini kabul etmiş ve ekonomik sömürüye bir dizi düzenlemeler getirmiştir. Ancak siyasi baskı hala devam etmektedir.⁵⁰

Doğu Türkistan gibi Çin'in diğer özerk bölgelerinde de aynı oranda olmasa dahi kısmi ekonomik ve sosyal kısıtlamalar yaşandığı göz önünde bulundurularak, sadece Doğu Türkistan bağlamında Çin'i eleştirmek eksik bir değerlendirme olur. Burada önemle üzerinde durulması gereken konu Çin genelinde yaşanan insan hakları ihlalleri ve bunların önlenmesidir. Uluslararası örgütler, Sivil Toplum Kuruluşları v.b. aktörlerin bölgedeki insan hakları ihlallerine dikkat çekmeleri ve gerekli tedbirleri almaları faydalı olacaktır. Doğu Türkistan'ın Çin'den ayrılarak bağımsız olması ihtimali oldukça zayıftır. Olası bir bağımsızlık sürecinde en fazla zararı yine sivil halk çekecek ve tamir edilmesi zor hasarlar bırakacaktır. Çatışmalar neticesinde doğan hasarları tamir etmek yerine, mevcut sorunları çatışma yaşanmadan kalıcı olarak çözmeye çalışmak daha akıllıca bir tutumdur. Bu açıdan Doğu Türkistan ve Çin genelinde insanların yaşam seviyesinin yükseltilmesi, eğitim, sağlık, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi temel bir takım hakların kişilere

⁵⁰ Lillian Craig Harris. "Xinjiang. Central Asia and the Implications for China's Policy in the Islamic World", **The China Quarterly**. No:1333, (8 March 1993), s. 123(tez 33).

Gölnihal Altın Öztürk

sağlanarak, insanları yerlerinden etmeden daha yaşanabilir bir ortam oluşturmak ve böylece taraflar arasında uzlaşuya varmak sorunun kalıcı olarak çözümüne destek olacaktır.

Kaynaklar

- AKILLIOĞLU, Tekin, İşkencenin, İnsanıkdışı, Aşağılayıcı Zalimce Davranışların ve Cezaların Önlenmesi, 1988-1989.
- Amnesty International, China-No One is Safe, London, 1996.
- Amnesty International, People's Republic of China-Gross Violations of Human Rights in the Xinjiang Uighur Autonomus Region, California, 1999.
- ARDEL, Ahmet, Doğu Türkistan, TK, Haziran 1963.
- Beyaz Kitap (White Paper), Chinese Council of State's Information Bureau, 8 June 2010.
- HARRİS, Lillian Craig, "Xinjiang Central Asia and the Implications for China's Policy in the İslamic World", The China Quarterly, 8 March 1993.
- Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Madde 33.
- DİLLON, Michael, Xinjiang: Ethnicity, Separatism and Control in Chinese Central Asia, Durham East Asian Papers, 1995.
- DOWAMAT, Tomur, Xinjiang-My Beloved Home, Pekin, 1993.
- Doğu Türkistan ve Çin'in Sömürge Siyaseti Paneli, Düzenleyen: Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara, 28 Şubat 1998.
- EMET, Erkin, 5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan, Ankara, Ekim 2009.
- Foreign Broadcast Information Service (FBIS), 20.04.1989'dan zikreden Alptekin, Erkin, Son Siyasi Gelişmeler Işığında Doğu Türkistan, Aralık 1991.
- GÜLTEPE, Kazım, Esir Doğu Türkistan Üzerine Bazı Hatırlatmalar, Doğu Türkistan'ın Sesi, İstanbul, Yaz 1990.
- HAZRET, Mehmet Emin, Doğu Türkistan Mektubu, Doğu Türkistan'da Eğitim, Zaman, 25 Ağustos 1989.
- HETCHER, Michael, Internal Colonialism, Berkeley, zikreden Erkin Ekrem, 1975.
- HOLUBNYCHY, Lydia, Chinese Treatent of the Nationality Problem in Sinkiang, The East Türkic Review, 1960.
- Intensified Religious Repression in East Turkestan During Ramadan, Uyghur American Association, August 2012.
- İNAYET, Alimcan, Asıl kaynak:Zhe Wu, Xinjiang: Ethnic Identitiy, International Competition and Chinese Revolution, 1944-1962, Taiwan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Bölümü, Doktora tezi, Taipei:2006.
- KUZU, Burhan, Doğu Türkistan Raporu ve İnsan Hakları İhlalleri, Doğu Türkistan'ın Sesi, İstanbul, Haziran 2001.
- LATTİMORE, Owen, Pivot of Asia, Boston, 1950.
- MOQUETTE, Marc, Tibet, The Right to Self-determination and Territorial Integrity, Netherlands Quarterly of Human Rights, 1990, Tibet Information Network, TIN News Update, 30 April 1990.
- SARAY, Mehmet, Doğu Türkistan Tarihi, Doğu Türkistan'ın Sesi, Doğu Türkistan Vakfı, Sayı 39-40, 1994.
- SENCER, Muzaffer, Birleşmiş Milletler Bağlamında İnsan Hakları, 1991.
- SU AR, Ayşe, Gerçek Soykırım: Doğu Türkistan Dosyası, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, Nisan 2001.
- ŞAHYAR, Ataullah, Gündelik Yaşamda Karşılaşılan İhlaller, Hür Doğu Türkistan Sempozyumu, İstanbul, Mart 2010.
- TURANİ, Anwar Yusuf, China's Destruction of the Environment of the Indigenous People of East Türkistan and Proposals to Resolve the Noble Cause, Çin Halk Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, Sincan'ın Şimdiki Durumu, 1997.

Gülnihal Altın Öztürk

Türk Hukuk Enstitüsü, <http://www.the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir/>,24.11.2011

TÜRKÖZ, Ahmet, Doğu Türkistan'da İnsan Hakları, İstanbul, 1998, Doktora tezi.

Uluslararası Af Örgütü, Çin Halk Cumhuriyeti: Uygurlar Çin'in "terörle savaş" adına uyguladığı baskıdan kaçıyor, 1 Temmuz 2004.

World Uyghur Congress, Violation Of Freedom of Expression in East Turkestan, November 2011.